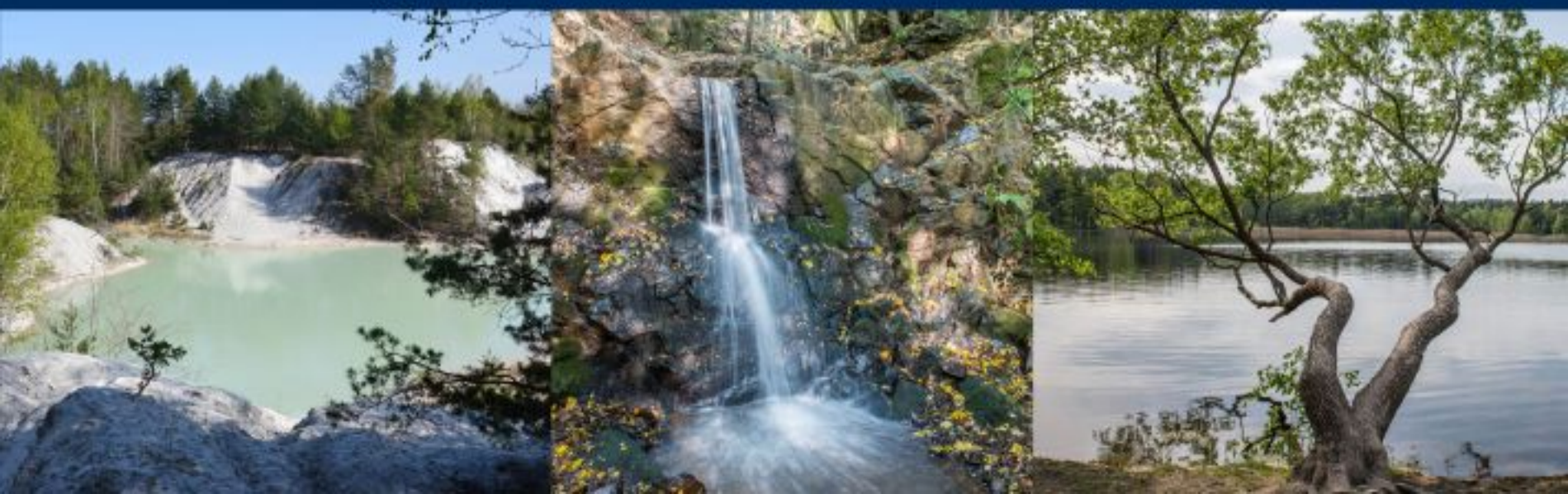




# *Tajemství plzeňských vod*

*Jan Hajšman, Jaroslav Vogeltanz*



# ***Tajemství plzeňských vod***

**Text**

**Jan Hajšman**

**Fotografie**

**Jaroslav Vogeltanz**

**Jan Hajšman**



Poděkování patří garantovi knihy:

LASSELSBERGER, s.r.o.

výrobce keramických obkladů a dlažeb RAKO

Poděkování patří státnímu podniku Povodí Vltavy za podporu při vydání publikace, kterou tento podnik a partner vnímá jako důležitý kulturní počin ve prospěch nenahraditelného vodního bohatství naší země.



Poděkování si zaslouží další partneři knihy:

Statutární město Plzeň

EUROVIA CS, a.s. – odštěpný závod oblast Čechy západ

Kappenberger + Braun, Elektro-Technik spol. s r. o.

Poděkování za spolupráci a rady si zaslouží:

Tomáš Koranda, Miloň Kučera, Pavel Bláha,

Petr Vicenda a Tomáš Bernhardt

Dobové pohlednice a snímky zapůjčili:

Václav Harmáček, Ladislav Voldřich,

Západočeské muzeum, Archiv města Plzně

## TAJEMSTVÍ PLZEŇSKÝCH VOD

Text © Jan Hajšman

Fotografie © Jaroslav Vogeltanz, Jan Hajšman, Hynek Ruta, Petr Mazný, Vojtěch Hajšman, Anna Hajšmanová, David Liška, František Zvoneček, Odbor životního prostředí Magistrátu města Plzně (letecké snímky povodní v roce 2013), Wikimedia Commons: Krabat77 – CC BY-SA 3.0 (str. 64 a, 99 c), Pavel Špindler – CC BY 3.0 (str. 150 c), Adam Hauner – CC BY-SA 3.0 (str. 169 b)

Mapy a plány © Povodí Vltavy, státní podnik (str. 8, 10, 38, 56, 66, 90, 134, 154), Český úřad zeměměřičský a katastrální (str. 182, 191, 192, 193, 194, 196, 197, 198, 200, 201, 208, 210, 212, 219, 221, 222, 224, 225, 226, 227, 236–237)

Kresby © Marek Pišl (str. 115, 116)

Vydavatel: Starý most s.r.o., Plzeň

www.starymost.cz, www.facebook.com/www.starymost.cz

Vydání první, 2019

DTP: Eva Haunerová, Starý most s.r.o.

Tisk: EUROPRINT a.s.

ISBN: 978-80-7640-009-2

Vážení čtenáři,

v roce 2011 vyšla kniha s názvem *Tajemství plzeňských kopců*. Nejprve nad jejími stránkami a potom též, jak věřím, doopravdy jsme společně putovali po všech kopcích, kopečcích a haldách v Plzni a nejbližším okolí. Rozsah popisovaného území byl stanoven tak, aby byly všechny cíle snadno dostupné z Plzně během odpoledního výletu; ať již pěšky, na kole, s využitím auta nebo prostředků hromadné dopravy. Nejenže jsme se z kopců rozhlédli, ale cestou na vrchol jsme „objevili“ i mnoho historicky, přírodně, kulturně či jinak zajímavých míst.

Aby ale mohl být kopec kopcem, musí ho od okolí „něco“ oddělovat – ano, správně, údolí. Nejen takové, kterým protéká některá ze čtyř známých plzeňských řek (Mže, Radbuza, Úhlava a Úslava) nebo pátá, Berounka, která z Plzně odvádí všechny vody, ale i menší údolí říček, potoků a potůčků, jakých jsou v blízkém okolí města desítky. O existenci mnohých z nich nemáte patrně ani tušení. Tak schválně – Lužnice, Dobrá voda, Svatka, Radná, Buková, Korečnick, Bělídlo, Myslinka... V okolí Plzně byste je asi nehledali, že? Pravda, po většinu roku jimi mnoho vody neteče, ale když zaprší...! O občasném množství a síle vody svědčí právě hluboká údolí a rokle, které dokázaly tyto malé toky během tisíců let vyhloubit.

Jak jsem psal v úvodu knihy o plzeňských kopcích, bylo pro mě objevování a prozkoumávání některých pozapomenutých vrcholků opravdovým dobrodružstvím. Snad ještě ve větší míře to platilo při výpravách za plzeňskou vodou. Do některých skrytých údolíček mnoho lidí nepřijde a přitom (nebo právě proto) nabízejí nevšední přírodní zákoutí. Průstup některých roklí je však dosti obtížný, zejména v určitých obdobích roku. V létě zneprůjemňuje chůzi bujná vegetace, většinou samozřejmě trnitá či žahavá, na podzim jsou skály a kameny pokryté kluzkým listím, v zimě zde bývá sníh a led. V několika případech se jedná téměř o canyoning, kdy ke zdolání cesty potřebujeme určitou fyzickou zdatnost, obratnost a zejména opatrnost.

Mnohá tato drobná údolí jsou opomíjena ještě více než okolní kopce, které jsou přece jen v krajině nápadnější. Přispívá k tomu jistě i fakt, že dnes je síla vody mnohem méně využívána než v minulosti. Kdysi ji zachycovaly desítky rybníčních hrází a náhonů, pod nimiž klapaly mlýny. Některá údolí ale skrývala i další průmyslové podniky; hamry, hutě, papírny, minerální závody... Využití krajiny bylo intenzivní, každý kus loučky u potoka měl svého starostlivého majitele, který ji kosil nebo nechával spásat, zkrátka ji udržoval. Dnes jsou mnohá tato místa zcela zarostlá a těžko průchodná, i tak ale mají své kouzlo. A protože má kniha v názvu slovo „tajemství“, bude právě těmto zapomenutým místům věnována zvláštní pozornost.

Opomenuty samozřejmě nemohou být zmíněné čtyři řeky, na jejichž soutoku Plzeň leží, jak se lze dočíst v každém turistickém průvodci. Nemůže chybět ani řeka pátá, která vzniká jejich spojením. Pozornost bude ale věnována také dalším větším přítokům Berounky pod Plzní, tedy řece Klabavě a Třemošné, která už je také spíše říčkou než potokem. A protože řeky nejlépe poznáme přímo z jejich hladiny, vydáme se na ně s pádlem v ruce. Přestože jsou bezpochyby plzeňské řeky fenoménem, vodáci je vesměs, nutno říci, že neprávem, opomíjejí. Výjimkou je samozřejmě Berounka od Dolanského mostu, která je naopak vodácky velmi známým a frekventovaným tokem. Na plzeňských řekách objevíme mnohá romantická zákoutí, pohled z lodi je zkrátka nevšední a neopakovatelný.

Plzeňské vody – to ale nejsou jen řeky, potoky a potůčky. Ve městě a blízkém okolí najdeme také desítky rybníků, vodních nádrží, studánek a zatopených lomů (oprámů). Narazíme i na vodopády, které bychom zde asi neočekávali, nebo na opuštěné vodní tunely.

Bylo by hezké, kdyby se kniha stala inspirací a průvodcem k vašim výletům a výpravám na poněkud netradiční místa v okolí Plzně, spojeným se zájmem o jejich minulost, přítomnost a vlastně i budoucnost. Vydejme se tedy na cestu, vždyť dobrodružství a radost z objevování neznámého můžeme zažít i doslova za humny.

Jan Hajšman

## Obsah

ROZSAH POPISOVANÉHO ÚZEMÍ ..... 6

## ŘEKY A POTOKY ..... 7

MŽE ..... 9

PŘÍTOKY MŽE ..... 23

Hracholuský potok ..... 24

Úlický potok ..... 25

Myslínka ..... 26

Čemínský potok ..... 27

Chotíkovský potok ..... 29

Vochovský potok ..... 31

Radčický potok ..... 31

Křimický potok ..... 33

Vejpřínský potok ..... 33

Košutecký potok ..... 35

RADBUZA ..... 37

PŘÍTOKY RADBUZY ..... 51

Šlovický potok ..... 52

Litický potok ..... 52

Luční potok ..... 53

ÚHLAVA ..... 55

PŘÍTOKY ÚHLAVY ..... 61

Předenský potok ..... 62

Čížický potok ..... 62

Losinský potok ..... 64

Útušický potok ..... 64

ÚSLAVA ..... 65

PŘÍTOKY ÚSLAVY ..... 79

Kornatický potok ..... 80

Nezbavětický potok ..... 82

Kozelský potok ..... 82

Beránka ..... 83

Tymákovský potok ..... 83

Černický potok ..... 84

Buková ..... 85

Božkovský potok ..... 86

BEROUNKA ..... 89

PŘÍTOKY BEROUNKY ..... 107

Bolevecký potok ..... 108

Hrádecký potok ..... 109

Dobrá voda ..... 110

Senecský potok ..... 112

Zábělský potok ..... 113

Potok z Olšové či Kozí jámy ..... 115

Drahotínský potok ..... 117

Potok z Vlčí jámy ..... 119

Točinský potok ..... 120

Lužnice ..... 122

Korečnický potok ..... 124

Dírečský potok ..... 125

Potok z Jílové jámy ..... 127

Potok z Kostelecké jámy ..... 128

Potok z Nynické jámy ..... 129

Nynický potok ..... 131

Velká Radná ..... 132

KLABAVA ..... 133

PŘÍTOKY KLABAVY ..... 143

Holoubkovský potok ..... 144

Rakovský potok ..... 145

Voldušský potok ..... 146

Potok pod Starým hradem ..... 147

Ejrovický potok ..... 148

Kyšický potok ..... 149

Svatka ..... 150

Smědčický potok ..... 151

Bušovický potok ..... 152

TŘEMOŠNÁ ..... 153

PŘÍTOKY TŘEMOŠNÉ ..... 161

Nekmírský potok ..... 162

Žilovský potok ..... 162

Bělá ..... 162

Bílý potok ..... 164

Břízský potok ..... 165

Býkovský potok ..... 166

Chotinský potok ..... 167

Bělídlo ..... 168

Jarovský potok ..... 169

Dobříčský potok ..... 169

**POVODNĚ ..... 171**

**VODNÍ PLOCHY ..... 179**

RYBNÍKY ..... 181

Bolevecké rybníky ..... 182

Zaniklé rybníky bolevecké soustavy ..... 189

Ostatní zajímavé rybníky ..... 191

Významné zaniklé rybníky ..... 203

PŘEHRADY ..... 207

Vodní nádrž České údolí ..... 208

Vodní nádrž Hracholusky ..... 210

Vodní nádrž Klabava ..... 212

DROBNÉ VODNÍ PLOCHY ..... 213

Návesní rybníky ..... 214

Koupaliště a nádrže ..... 215

Jezírka ..... 215

OPRÁMY ..... 217

**STUDÁNKY ..... 229**

DOSLOV ..... 232

LITERATURA A PRAMENY ..... 233

REJSTŘÍK ..... 234



Úhlava v Plzni-Hradišti



Jez U Mráčku za normálního průtoku (5 m<sup>3</sup>/s)

každoročně od roku 1998 (pokud to vodní stav dovolí), zpravidla o prvním zářijovém víkendu. Jez se splouvá pomocí 14 m dlouhého skluzu, pro tento účel vždy speciálně vybudovaného. Potkat zde můžeme plovoucí tank, lokomotivu, formulí, klavír, ale také třeba hospodu, obří veverka nebo King Konga.

Hned pod jezem stojí Wilsonův most z let 1911–1913. Stavěla ho známá firma Müller a Kapsa podle projektu Ing. V. Mencla a údajně to byl poslední celokamenný most v Čechách. Na obou jeho koncích stojí mýtnice, v nichž se do roku 1925 vybíral drobný poplatek. Původně se nazýval most Císaře a krále Františka Josefa I. Již při jeho stavbě se počítalo s tím, že při následné regulaci řeky bude dno pod ním sníženo o tři metry. Před spoutáním Radbuzy do kamenných zdí zde bývalo živo. Na levém břehu fungovala od poslední čtvrtiny 19. století do roku 1910 městská

*Most Císaře a krále Františka Josefa I. v roce 1914. Před výstavbou jezu U Mráčku byla hladina pod ním o 3 m výše než dnes.*



Wilsonův most



plovárna s půjčovnou loděk využívaných Plzeňany k romantickým projíždkám po řece i Mlýnské strouze.

Před založením města vypadala Radbuza i Mže zcela jinak než dnes. Meandrovaly v širokých nivách a v okolí soutoku vytvářely složitou síť bočních řečišť a slepých ramen s několika ostrovy. Zřejmě ve druhé čtvrtině 14. století obyvatelé města některé přírodní kanály využili a vybudovali další, umělé. Na východní a severní straně města vyhloubili příkopy přímo pod přirozenou hranou říční terasy a přivedli do nich vodu z řek. Příkopy byly široké asi 7,5 metru a probíhaly pod parkánovou hradbou kolem celého města. Na jižní a západní straně města obstarával jejich částečné zavodnění potůček pramenící v místech, kde je dnes blok domů vymezený ulicemi Husova, Skrétova, Tylova a Kardinála Berana. Později vznikly další dva umělé kanály – Mlýnská strouha a Soukenická valcha (viz Mže). Do konce 19. století byl přístup k plzeňským řekám volný a sloužily proto jako snadno dostupný zdroj vody; pro řemeslnou výrobu, osobní očistu (v lázních a plovárnách), praní prádla nebo plavení koní. Po velké povodni z roku 1890 ale začaly být uzavírány do vysokých násypů a zdí.

Na ostrově mezi Radbuzou a Mlýnskou strouhou stávalo Špitálské předměstí, nazývané podle špitálu sv. Máří Magdalény, s kostelem, který stával od roku 1320 před Pražskou branou v místech pozdějšího bloku domů U Zvonu. Na konci 18. století byl kostel přestavěn na obytný dům, který byl však v roce 1944 zasažen bombou a následně zbořen. Sousední pavlačový dům byl odstřelen po srpnové povodni 2002. Špitálské předměstí bylo během obléhání města (husity i Mansfeldovými vojsky) zcela zničeno.

Nová zástavba na zpevněných březích Radbuzy vznikala od poloviny dvacátých let 20. století. Nábřeží na pravém břehu řeky bylo nazváno po francouzském historikovi a bohemistovi Ernestu Denisovi (1849–1921), nábřeží na levém břehu se nazývá Anglické.



Regulace Radbuzy v letech 1921–1923



Obnovená část Mlýnské strouhy

## Mlýnská strouha

Odbočovala z Radbuzy nad Královským jezem, který šikmo přehrazoval řeku asi 100 m pod Wilsonovým mostem, a protékala pod východními hradbami města. Vedly přes ni tři mosty, z nichž nejdůležitější byl Pražský u stejnojmenné brány. Královský most překonával strouhu u jejího začátku (pod muzeem) a procházel přes něj nejstarší plzeňský „obchvat“, kterým se dalo centrum města objet přes Špitálské a Litické předměstí při cestě z Prahy na Klatovy. Nejmladší byl most Pirnerovský, zvaný též Červený. Postaven byl roku 1832 v prodloužení Zbrojnické ulice, uvolněné zbořením hradeb. Souběžně s Mlýnskou strouhou blíže k městu vedl vodní příkop. Nad ním byly postaveny masné krámy a odpad z nich byl do příkopu splavován. Voda z příkopu poháněla vodní kolo ve vodárenském domě, které čerpalo vodu do nádrže v sousední vodárenské věži z čistiší Mlýnské strouhy. U této strouhy pod tehdy slepou Dřevěnou ulicí stávaly první městské lázně. U nich se krčilo několik předměstských domků nazývaných podle zaměstnání jejich obyvatel Rybáře. Později zde býval květinový trh. Po zboření hradeb lemovalo Mlýnskou strouhu první plzeňské nábřeží, zvané Královské. Pod Pražským mostem stával až do roku 1861 Panský mlýn. Jeho místo zaujala v roce 1899 třípatrová budova s Francisovou turbínou, která roztáčela Křížkova dynamu, napájející novou elektrickou dráhu. V roce 1919 po zrušení elektrárny byl objekt přestavěn na Městský dům sociální péče, sloužící později (až do roku 1985) jako nemocnice. Dnes zde stojí hotel s kongresovým centrem. Plány na zasypaní Mlýnské strouhy se objevily již v roce 1896. Po dlouhých debatách příznivců a odpůrců byly uskutečněny v letech 1921–1924 a na jejím místě vznikl park. Pod jen zčásti zasypaným Pražským mostem byla v roce 2010 vodní plocha obnovena.



Pirnerovský most v prodloužení Zbrojnické ulice



Část Mlýnské strouhy pod Pražským mostem byla nazývána plzeňské Benátky



Radbuza v roce 1924 po dokončení regulace a před výstavbou nábreží

## Denisovo nábreží

Prostor pod Wilsonovým mostem zůstával dlouho prázdný. Předměstské zahrady nahradila volná plocha, využívaná jako parkoviště a příležitostně stanoviště pouťových atrakcí. Až v roce 1986 zde byl otevřen Dům kultury, později doplněný obchodní pasáží. V roce 2012 byl však celý komplex zbořen a od té doby se rozhoduje o budoucím využití místa. Z bývalého Domu kultury zbyly jen dvě lávky, v roce 2019 využité pro umístění kavárny a zpřístupnění náplavky. První budovu na pravém břehu je tedy Masarykův studentský dům z let 1927–1929, který sloužil jako internát a menza. Na něj navazuje poliklinika, původně Okresní nemocenská pojišťovna z roku 1926. Obě budovy projektoval architekt B. Chvojka. Jizvu na tváři města již dlouho představuje budova městských lázní, stavěná v letech 1929–1932 podle plánů architekta B. Bendelmayera upravených arch. L. Fialou. Lázně byly ve své době největší a nejmodernější v republice. V roce 1944 zasáhla budovu letecká puma a provoz lázní byl obnoven až v letech 1948–1953. Od devadesátých let 20. století je však budova uzavřena a její stav je žalostný. Přímo u Pražského mostu sídlila známá karosářská firma Brožík a syn a v jejím sousedství stával chudobinec. Dnes zde najdeme vysokou budovu ředitelství Policie ČR z počátku osmdesátých let 20. století.



Vpravo blok domů „Mrakodrap“



Budovy městských lázní (vlevo) a okresní nemocenské pojišťovny



Nábreží Radbuzy v roce 1938

## Anglické nábreží

Na levém břehu řeky u Wilsonova mostu spatříme blok tří činžovních domů z roku 1924 se známým Mrakodrapem, dlouho nejvyšší obytnou budovou v Plzni. Domy projektoval arch. Hanuš Zápál a fasády ozdobil originálními kubistickými motivy. Na dnes volně stupňovitě dlážděné ploše stávaly domy přístupné z dnes zaniklé části Prokopovy třídy. Po jejich zboření v roce 1949 hyzdila uvolněné prostranství v letech 1953–1962 socha J. V. Stalina. Dominantu této části města tvořilo od roku 1869 Německé (po roce 1945 Malé) divadlo s typickou kopulí. Zbořeno bylo v roce 1977. Přímo na nábreží byly v polovině dvacátých let postaveny dva činžovní domy, vedle nich vyrostla v letech 1937–1938 funkcionalistická budova policejního ředitelství podle návrhu architektů F. Čermáka, V. Neckáře a G. Paula. Za války zde sídlily německé správní orgány, velitelství četnictva i gestapo. Nálet v roce 1944 budovu vážně poškodil. Pohledovou dominantu nábreží dnes tvoří šedesátimetrová prosklená budova Hutního projektu z let 1966–1969 navržená J. Zikmundem. Lidově je nazývána „Bohemka“ podle bývalé restaurace v jejím sousedství. Mezi Wilsonovým mostem a mosty silničního průtahu byla v září 2019 otevřena radbuzská náplavka, která se má stát dalším prostorem pro konání různých kulturních akcí a přispěje k oživení nábreží plzeňských řek.



Budova policejního ředitelství v roce 1938 krátce po dokončení



Slavností otevření Náplavky v září 2019



Starý Pražský kamenný most zbořený roku 1889

## Pražský most

Pražský kamenný most zvaný U Jána spojoval Pražské a Špitálské předměstí a směřoval přes něj veškerý provoz z Plzně na Prahu a České Budějovice. Protože se stavěl kolem roku 1524, nemohl již koncem 19. století stačit potřebám rychle se rozvíjejícího města. Nepomohlo ani rozšíření mostu o dřevěné lávky po stranách, provedené roku 1865. V roce 1889 jej proto nahradil most s kamenným pilířem a železnou mostovkou, vyměněnou v letech 1939–1942 za širší železobetonovou. Most byl zásadně



Výstavba Náplavky v lednu 2019



Pohled z Pražského mostu proti proudu Radbuzy před jejím zregulováním

přestavěn v letech 2005–2006. Na východním konci mostu stávala pískovcová socha sv. Jana Nepomuckého, kopie Brokoffovy sochy z Karlova mostu, která dala sousední křižovatce název. V roce 1933 byla přesunuta k masným krámům, kde ji najdeme i dnes. Most uzavírala na straně Špitálského předměstí věžovitá brána, zbořená již v 18. století. Po rozsáhlých demolicích před otevřením hlavního silničního průtahu se prostor křižovatky U Jána, která bývala důležitým přestupním uzlem hromadné dopravy, zcela změnil. Terén byl navýšen až o tři metry a pohyb chodců je zde nyní minimální. Z těchto důvodů tento historický název místa zvolna zaniká.

Za Pražským mostem (ř. km 1,0) přechází řeku tři mosty silničního průtahu. Byly postaveny na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let 20. století a trvalo dlouho, než byla vybudována navazující Tyršova ulice. Po prostředním nevyužívaném mostě měly jezdit tramvaje. Vlevo vidíme novorenesanční budovu sokolovny, postavenou v letech 1892–1896 podle projektu J. Podhajského. Za ní stojí moderní fotbalový stadion Viktorie Plzeň a okolo další sportoviště, mezi nimiž vyniká vysoká a převyšlá lezecká stěna. Na druhý břeh, který celý zaujímá areál pivovaru, můžeme přejít po nové lávce (ř. km 0,7). Dostaneme se po ní přímo na nádvoří někdejšího Měšťanského pivovaru, jehož věhlasné pivo se v něm začalo vařit v roce 1842. Jednou z jeho pohledových dominant je válcová, nahoře rozšířená vodárenská věž s vyhlídkovou lucernou, stavěná v letech 1905–1907. Přesně 120 m severně od věže stávalo historické plzeňské popraviště s kamennou šibenicí, na které skončily stovky odsouzců. Nejznámějším z nich byl chodský rebel Jan Sladký Kozina, oběšený zde v roce 1695. Přímo pod místem bývalého popraviště dospěje Radbuza k soutoku se Mží. Jeho špičatý tvar vznikl až při regulaci Radbuzy v letech 1897–1898. Pokud chceme jet po Radbuze posledních 1 400 m a navštívit například nově vybudovanou náplavku, nejjednodušší je připlout proti proudu od soutoku se Mží. Radbuza zde však opravdu teče, zvláště pod Pražským mostem, takže plavba vzhůru je dosti náročná. Námaha je však vyvážena neotřelými pohledy na střed města od hladiny řeky.



Regulace Radbuzy mezi pivovarem a Sokolovnou v letech 1897–1898

## LOSINSKÝ POTOK

Délka: 5,2 km

Pramen: 447 m n. m.

Ústí: 324 m n. m.

Převýšení: 123 m

Ústí zprava do Úhlavy na říčním km 13,5.

Pramení u fotbalového hřiště v Losině pod vrchem Kolíbka (473 m n. m.). Na Kolíbce se těžilo na počátku 18. století stříbro a stávala zde osada Stříbrné Hory. V Losině napájí koupaliště a v dolní části vsi malý rybník (0,3 ha). Před Štěnovicemi přitéká zleva malý potok od studánky V Koutech, na kterém jsou dva rybníky. Spodní je větší a má rozlohu 0,6 ha. V jejich okolí je velká chatová osada. Ve Štěnovicích vytváří Losinský potok a řeka Úhlava výrazný ostroh, na kterém stávalo slovanské hradiště a následně vrcholně hrad. Nad potokem v prudkém k jihu skloněném svahu se nachází starý židovský hřbitov.

Těsně před ústím přechází potok vodní náhon k bývalému štěnovickému mlýnu, dnes malé vodní elektrárně.



Židovský hřbitov ve Štěnovicích



Opevněné koryto Losinského potoka ve Štěnovicích

## Štěnovice

Štěnovice jsou nepochybně velmi staré. Již v pozdní době hradištní zde stával hrad, jehož pozůstatky v podobě příkopu a valu si můžeme prohlédnout na ostrožně mezi Štěnovickým potokem a Úhlavou v blízkosti pily. Val i příkop se dnes z větší části nachází na oploceném pozemku. Oválná opevněná plocha měla rozměry přibližně 130 × 80 m a dá se předpokládat, že zde sídlil knížecí družiník či úředník, který na nedalekém přemyslovském hradě Plzni zastával nějakou důležitou funkci. Nejspíše na počátku 14. století byla na konci ostrožny postavena tvrz, za jejíhož zakladatele je považován Jaroslav ze Štěnovic z rodu pánů z Homberka, připomínaný roku 1327. Během husitských válek vlastnili tvrz plzeňští Pabiánkové, kteří stáli na straně husitů. V říjnu roku 1421 tvrz, obsazenou husitskou posádkou, dobylo plzeňské vojsko a pobilo v ní více než šedesát mužů i žen. O rok později král Zikmund věnoval Štěnovice Plzni jako náhradu za utrpěné škody, ale Pabiánkové je brzy získali zpět. Roku 1468 patřila tvrz přívrženci krále Jiřího z Poděbrad Bohuslavovi. Proto byla znovu obležena a dobývána plzeňským vojskem, ale výsledek boje neznáme. V polovině 16. století již byla tvrz pustá. Dnes je plocha bývalého hradu zastavěna, ulice Na Šancích probíhá bývalým příkopem tvrže. Stojí zde stará lípa chráněná jako památný strom.

Na počátku 18. století vlastnila Štěnovice hraběnka Anna Dorota ze Schirndingu, která nechala roku 1723 vystavět u řeky vrcholně barokní zámek. Dále se majitelé štěnovického velkostatku a zámku často střídali. Najdeme mezi nimi i svobodného pána Antonína Starcka, který jej koupil roku 1851. V roce 1864 nechal v okolí provádět první průzkumy ložisek žuly.

Roku 1915 koupil velkostatek Josef Vykoukal. Po roce 1948 sídlil ve štěnovickém zámku místní národní výbor a byla tu i obecní knihovna. Po restituci a následném prodeji patří zámek i dnes soukromým majitelům, konají se zde svatby.

## ÚTUŠICKÝ POTOK

Délka: 3,3 km

Pramen: 380 m n. m.

Ústí: 323 m n. m.

Převýšení: 57 m

Ústí zleva do Úhlavy na říčním km 12,8.

Tento nepřilíš významný potok pramení pod severními svahy polesí Vysoká, konkrétně 600 m severně od vrcholu Kluk (465 m n. m.). Na své krátké cestě teče nejprve regulovaným korytem do Robčic, kde napájí poměrně velký návesní rybník (0,6 ha). Dále je jeho koryto stíněno stromy, ale již po 800 m vtéká do souvislé zástavby Útušic. Útušice, stejně jako Robčice, byly založeny nejpozději ve 13. století, písemně zmíněny jsou ale až v roce 1393 (Robčice o 20 let dříve). Ačkoliv jsou vzdálené jen 1,2 km, prodělaly tyto obce rozdílný historický vývoj. Útušice byly ještě v meziválečném období ryze české, zatímco v Robčicích žila těsná většina německého obyvatelstva. Několik staletí totiž náležely k chotěšovskému panství, na které přicházeli po třicetileté válce především němečtí kolonisté. Za druhé světové války proto vedla mezi obcemi hranice protektorátu. Od středu Útušic zbývá k ústí potoka již jen 700 m. Údolí se zde přece jen trochu zahlubuje, zalesněné stráně svírají dlouhou louku, dnes s čististou odpadních vod.

## ÚSLAVA

Délka: 94 km

Pramen: 695 m n. m.

Ústí: 299 m n. m.

Převýšení: 396 m

Plocha povodí: 757 km<sup>2</sup>

Průměrný průtok u ústí: 3,6 m<sup>3</sup>/s

Největší zaznamenaný průtok (Plzeň-Koterov): 13. 8. 2002: 460 m<sup>3</sup>/s



Regulované koryto Úslavy v Lobzích



Úslava jako jediná z plzeňských řek nepramení v pohraničních horách, ale v Plánické vrchovině, pod jejím nejvyšším vrcholem Drkolnou (729 m n. m). Je sice nejmenší plzeňskou řekou, ale její průměrný spád 2,3 ‰ mezi Žinkovy a ústím, který je v porovnání s ostatními plzeňskými řekami přibližně dvojnásobný, z ní dělá poměrně svižně proudící tok. Vodní potenciál řeky proto v minulosti využívaly četné mlýny a železné hamry. Z hlediska povodí je Úslava z plzeňských řek nejnebezpečnější. Během několika málo hodin dokáže svůj průtok i ztisícinásobit a zvednout tak svoji hladinu o mnoho metrů. Ohrožení velkou vodou jsou tak obyvatelé obcí na jejím břehu, nejvíce Koterova.

Ačkoliv tomu poslední kilometry toku příliš nenasvědčují, Úslava je především řekou rozlehlých vodních hladin. V 18. století se v jejím povodí rozkládalo téměř neuvěřitelné množství rybníků; více než 400. Mnoho z nich sice později zaniklo, stále jich však zbývá přes 250, pokud počítáme i malé vesnické rybníčky. Na Úslavě a jejích přítocích nalezneme i čtyři z pěti největších rybníků Plzeňského kraje: Kozčinský (104 ha), Hnačovský (68 ha), Myslívský (58 ha) a Žinkovský (55 ha). Úslava bývala také řekou zlatonosnou. Sejpy po rýžování zlata lze dodnes spatřit u Novotníků, Prádlu (název vsi vznikl právě podle propírání zlatonosného písku) a na některých přítocích.

Snad žádná jiná řeka nevystřídala během doby tolik jmen. Do 18. století bývala nazývána Bratawa, Oslawa a Auhlaw (některými kartografy také zcela nesprávně Watta nebo Watto), v následujícím století také Olawa, Bradawa a roku 1844 poprvé Uslawa. Pro horní úsek se objevují i názvy Hnačovský potok, Bradlavský potok, nověji také názvy Bradlavka či Žinkovka. Název Bradava (Bradlava) označoval řeku prudkou, bystrou, kamenitou.

Údolní niva Úslavy nabízí z plzeňských řek nejlepší podmínky pro přirozenou migraci rostlin a živočichů přes území města. Oblast soutoku Úslavy a Berounky pak tvoří významnou křižovatku na údolní migrační trase mezi Plzeňským a Křivoklátským bioregionem.

Úslava je vodácky poměrně atraktivní řekou, v létě však bývá splavná jen krátce po deštích. Lepší podmínky bývají na jaře při tání sněhu a na podzim při vypouštění rybníků. Plavbu ze Žinkov nelze doporučit pro úzké, místy zcela zarostlé a zablokované koryto. Pod soutokem s Myslívským potokem ve Dvorci u Nepomuku se řeka rozšiřuje a plavba je již snazší a rychlejší. Úsek ze Dvorce k ústí, dlouhý 53,4 km, lze pohodlně splout za dva dny při stavu 70 až 110 cm na vodočtu ve Ždírci, což odpovídá průtoku 4–10 m<sup>3</sup>/s. Pro splutí řeky od Nezvěstic, tedy úseku popisovaném v této knize, by měl vodočet v Koterově ukazovat alespoň 35 cm, neměl by však přesáhnout 120 cm (průtok 30 m<sup>3</sup>/s), kdy již plavba bývá nebezpečná. Poslední čtyři kilometry pod Božkovem protéká Úslava regulovaným korytem s několika stupni, pod nimiž se tvoří nebezpečné válce, které mohou posádky lodí ohrozit.

Údolí Úslavy je velmi zajímavé také pro cyklisty. Od kostela sv. Jiří vzhůru proti proudu Úslavy vede při řece téměř souvislá síť cyklostezek, místy i po obou březích. Až do Koterova tyto cyklostezky sleduje naučná stezka Údolím Úslavy s 12 zastávkami, vybavenými informačními panely. Nově byla cyklostezka prodloužena po levém břehu řeky do Starého Plzeňce. Pro cyklisty je nejproblematičtější úsek mezi Starým Plzeňcem a Štáhlavou. Jiná varianta než jízda po frekventované silnici zde prakticky neexistuje. Ze Štáhlav můžeme pokračovat na Štáhlavice a polní cestou při řece až do Nezvěstic.



V Nezvěsticích pod silničním mostem (ř. km 26,1) posiluje Úslavu zprava říčka Bradava, která odvodňuje západní svahy Brd. Nad koupalištěm můžeme spatřit vodní zvláštnost, neboť náhon vedený od jezů na Úslavě v Žákavě podtéká shýbkou Bradavu a pokračuje dále do nezvěstického mlýna pod Vartou. Zde pracuje malá vodní elektrárna, která dodává do elektrické sítě vyrobený výkon až 55 kW.

Na okraji obce nad levým břehem Úslavy můžeme navštívit pozůstatky nezvěstické tvrze. Zachovala se zejména oválná obvodová zeď a příkop, který tvrz odděloval od přilehlého hospodářského dvora. Příkop byl v sedmdesátých letech 20. století zavezen odpadem a na tvrzišti byl zřízen parčík. Před několika lety byl však opět vyčištěn a dnes je tak nezvěstické tvrziště hezkým příkladem umístění drobného šlechtického sídla ze 14. století. Ve stejné době byl na opačném konci středověké vsi postaven gotický kostel Všetech Svatých, který na rozdíl od tvrze dosud stojí.

Řeku lemují na levém břehu louky, pravý zalesněný skalnatý svah se svažuje prudce až do vody. Před železničním mostem na trati Nezvěstice–Rokycany (ř. km 24,1), který strhla povodeň v srpnu 2002, míjíme chatovou osadu, jejíž historie sahá téměř 100 let zpátky. Asi 200 m pod silničním mostem přítéká zprava **Kornatický potok** (ř. km 23,5). Po dalších 200 m stojí v cestě asi metrový jez, nad nímž odbočuje vpravo dlouhý náhon napájející **Lopatský rybník** pod zámek Kozel. Za příznivé vody jez bez problémů sjedeme, za vyšší vody však nesmíme podcenit válec, který se pod ním tvoří. Pod jezem přítéká zleva **Nezavětický potok**. Několika meandry, ve kterých lze řeku přejít po dvou železných lávkách, se přiblížíme k zajímavému mostu (ř. km 21,8) pod kozelským zámek. Je kamenný, ale střední nejširší oblouk je litinový, vyrobený v místních, dnes již zaniklých železárnách.





Pod přívozem přitéká zleva drobný **Nynický potok** (ř. km 114,2), řeka volně plyne okolo samoty U Koleček na pravém břehu až k Plané nade Mží, položené vysoko nad levým břehem řeky. Dnes se obec oficiálně jmenuje pouze Planá a její katastrální území Planá u Nynic. Původní název je prý zavádějící, když pod obcí teče Berounka. Zvláštní. Řece pod Plzní se oficiálně říká Berounka již více než století a název obce donedávna nikomu nevadil. Myslí, že není důvod, proč by to mělo vadit zrovna nyní. V obci je barokní kostel Nanebevzetí Panny Marie z poloviny 18. století, který ovšem využil starší gotickou stavbu z 13. století, jak je patrné ze zdí pod opadanými omítkami. Ostatně Planá je ves velmi stará, připomínaná již roku 1115.

Proti Plané ústí zprava do řeky dva potoky v hlubokých údolích; **Malá Radná** (ř. km 112,4) a **Velká Radná** (ř. km 112,3). Na ostrožně mezi nimi najdeme pozůstatky zajímavého hradiště (viz Velká Radná). Pod Planou se řeka dlouhým obloukem blíží ke Kaceřovskému mlýnu (ř. km 111,4) s novým sklápěcím jezem. Vlevo je propust, a pokud jí protéká alespoň trochu vody, lze ji s lodí lehko proklouznout. V opačném případě loď propustí snadno přetáhneme. Starý jez býval na několika místech drobně poškozený a jeho sjetí jazykem mezi kameny patří k nezapomenutelným zážitkům starších vodáků. Také Kaceřovský mlýn je velmi starý, první zmínka o něm je z roku 1406; tento letopočet je i vepsán ve štítu mlýnice. Roku 1543 vyhořel a ležel v troskách, než byl roku 1587 opraven mlynářem Šimonem Vichrem. Od roku 1788 se na mlýně střídali mlynáři ze známého rodu Valentů, mlelo se zde do roku 1946. Nad jezem býval přívoz. Dnes je v bývalém mlýně malá vodní elektrárna s instalovaným výkonem 220 kW.

Těsně pod jezem přitéká zleva říčka **Třemošná** a Berounka opouští území popisované v této knize. Vodáci však plují dále,



*Kaceřovský mlýn nad jezem na ř. km 111,4*



*Kaceřovský mlýn se starým jezem ze skály nad soutokem Berounky a Třemošné*

nejméně k Liblínu, kde je známé vodácké tábořiště Kobyłka (ř. km 103,5). Mohou však pokračovat ke Křivoklátu, k Berounu nebo až k ústí Berounky do Vltavy v Lahovicích na okraji Prahy. Musí si však namasírovat svaly, na dlouhých „volejích“ pod Karlštejnem je budou potřebovat.



*Na ř. km 121,9 ústí Klabava zprava do Berounky*

## PŘÍTOKY BEROUNKY



*Dírecký vodopád*



Anglické nábřeží 3. čerona 2013 při průtoku Radbuzy 280 m<sup>3</sup>/s. Dne 13. srpna 2002 byla hladina ještě o tři metry výše a maximální průtok dosáhl 740 m<sup>3</sup>/s.



Jez U Mráčku 3. čerona 2013



Zaplavená Pražská ulice 13. srpna 2002



Mlýnská strouha 13. srpna 2002

měření až 432 m<sup>3</sup>/s), což byla povodeň s odhadovanou četností přibližně 200 let. Část ničivé síly našťastí ztratila v širokém údolí pod Dobřany. Určitou pozitivní roli pro Plzeň sehrála vodní nádrž České údolí. Přestože je její kapacita malá, dokázala vhodnou manipulací snížit kulminační průtok na 316 m<sup>3</sup>/s.

### Mže

Povodňovou vlnu na řece **Mži** dokáže účinně zmírňovat Hracholuská přehrada. Například v srpnu 2002 dokázala snížit maximální průtok ze 176 na 126 m<sup>3</sup>/s. Co však bylo podstatnější, kulminaci oddálila o 12 hodin, takže vlastně snížila maximální průtok spojených řek v Plzni o více než 80 m<sup>3</sup>/s.

Velké škody v centru Plzně napáchaly spojené vody Úhlavy a Radbuzy. Voda se zde nevešla do regulovaného koryta, které bylo dimenzováno podle zkušeností s velkou povodní v roce 1890. Nyní zde však protékalo až 740 m<sup>3</sup>/s a na Anglickém a Denisově nábřeží se voda vylila z břehů, a to i přes obětavou snahu desítek dobrovolníků, kteří se snažili udržet ji v korytě naplněnými pytli s pískem. Voda zaplavila prostor bývalého Špitálského předměstí u Pražského mostu až po někdejší Mlýnskou strouhu. Ve vodě stál i pavlačový dům U Zvonu, který byl následně na doporučení statika odstřelen. Zaplavena byla také Rychtářka i stadion ve



Nádrž Hracholusky při povodni 16. ledna 2011



Kalikovský mlýn 16. ledna 2011



Mže u Lochotínské lávky 13. srpna 2002



Roudná 13. srpna 2002



Pod soutokem Mže a Radbuzy vzniklo velké jezero (13. srpna 2002)

Štruncových sadech. Z plochy fotbalového hřiště vyčníval nad vodu jen malý ostrůvek u středového kruhu.

Přestože byla povodeň na Mži podstatně zmírněna Hracholuskou přehradou, nejvíce zasažena byla čtvrť Roudná, ležící na jejím levém břehu. Mohla za to zpětná voda z Radbuzy, která se rozlila proti proudu Mže a zaplavila celou čtvrť. V noci na 14. srpna 2002 se tu zřítily tři domy.



Zcela zaplavená čistírna odpadních vod 13. srpna 2002



Zaplavená Radčická ulice 16. ledna 2011 při průtoku Mže 144 m<sup>3</sup>/s

Pod Bílou Horou u mostu na Jateční třídě, kde je LG, z něhož tehdy nad hladinu vyčnívala jen střecha, dosáhl maximální průtok hodnoty 857 m<sup>3</sup>/s. Údolí je zde značně zúženo náspeem železniční tratě do Žatce. Když byla stavěna, byl dlouhý násep přes údolí přerušen propustkem, kterým mohla při povodních část vody odtékat. Při budování a rozšiřování seřadovacího nádraží ale zmizel pod navážkami. Zúžení profilu mohlo údajně způsobit vzestup hladiny na Roudné až o 30 cm. V důsledku toho bylo překročeno k úpravám toku nad železničním mostem. Byl napřiměn ostrý zákrut řeky a na pravém břehu bylo vyhloubeno odlehčovací koryto, kterým protéká voda pouze při povodních.

Kostel sv. Jiří v Doubravce se v roce 2002 proměnil v ostrov. To není nic neobvyklého. Setkávají se zde vody z celého Plzeňska, do Berounky zde přitéká Úslava. Louky v okolí kostela proto byly v minulosti často zaplavovány, což komplikovalo docházku dětí do školy stojící do roku 1849 vedle kostela. Dnes se kostel se hřbitovem mění v ostrov při souhrnném průtoku všech plzeňských řek větším než 190 m<sup>3</sup>/s, k čemuž dochází při provozu v. n. Hracholusky a České údolí průměrně každý druhý rok. V desetiletí 2002–2011 nastala tato situace pětkrát: v srpnu 2002 (dvakrát), v lednu 2003, v květnu 2006 a v lednu 2011. Druhá povodňová vlna dne 13. 8. 2002 však byla mimořádná. Louky kolem kostela byly zaplaveny až do výše čtyř metrů, voda zaplavila hřbitovní zeď do výše přechodu kamenného a omítaného zdiva, brankou vtékala i na hřbitov. Povodňová značka je umístěna na vedlejším domku, v němž kdysi bydlíval hrobník. Maximální průtok zde dosáhl přes 1 000 m<sup>3</sup>/s a mohl být i vyšší, kdyby Úslava nekulminovala o osm hodin dříve než Berounka.

Zhruba do stejné výše zde vystoupala voda v roce 1890. Ještě více vody protékalo kolem kostela 30. března 1845, kdy hladina kulminovala pouhých 58 cm pod úroveň kostelní podlahy. Tato úroveň je zaznamenána na plánech přestavby kostela sv. Jiří architekta J. Kotěry, uložených v městském archivu. S povodní z roku 1845 pracují také současné povodňové modely města.



## Kokotské rybníky

Po násilném zániku vsi Kokot v polovině 15. století (viz Svatka) patřila část vsi vladykům Malesickým z Poutnova, kteří se na svých statcích zabývali rybníkářstvím. Na potoce Svatka, na pozemcích zaniklé vsi, vybudovali před rokem 1505 soustavu čtyř rybníků. Byly rozloženy v nadmořské výšce 438–447 m v mělkém údolí mezi vrcholy

Kokotsko (501 m n. m.), Hůrka (485 m n. m.) a Ostrý kámen (474 m n. m.). Po roce 1550 Bedřich Malesický z Poutnova odprodal část smědčického statku s Kokotskými rybníky Adamu Muchkovi z Bukova, držiteli horomyslického statku. Když pak roku 1563 zakoupilo Horomyslice město Plzeň, získalo tedy zároveň i část polesí Kokotska s rybníky a vlastní je dodnes. Do čtyř rybníků bývalo nasazováno kolem 125 kop kapří násady. Čtyři rybníky se na Kokotsku rozkládaly ještě v šedesátých letech 18. století, když se provádělo tzv. první vojenské mapování. Dnes zde najdeme rybníky pouze dva, Horní a Dolní Kokotský. Po hrázi Horního (2,9 ha, napouští se

však na necelé 2 ha) prochází silnice ze Smědčic do Litohlav. Rybník má protáhlý tvar a je významný svým biotopem zarůstajícího lesního rybníka s retenční funkcí. Pod ním se nacházel druhý rybník, ze kterého dnes najdeme v lese jen dlouhou hráz. Třetí a největší rybník z kaskády se nazývá Dolní Kokotský. Jeho hladina zatopila zadní části usedlostí na severní straně návsi zaniklého Kokotu. Dnes je jeho rozloha 2,6 ha, dá se však napustit až na 3,9 ha. Původní rozloha však bývala téměř pět hektarů. V sedmdesátých



Hráz Dolního kokotského rybníka



Kornatický rybník



Dolní kokotský rybník



Kokotské rybníky jsou rájem vodního ptactva

letech 20. století byl Dolní Kokotský rybník odbahněn, ale vytěžené bahno vyrovnané do valu po obvodu rybníka omezovalo přítok vody z okolního lesa a ten tak trpěl jejím nedostatkem. V letech 2009 proběhla celková obnova a revitalizace obou rybníků. Hráz Dolního byla zvýšena a téměř dvojnásobně rozšířena. V horkých dnech láká jeho voda ke koupání, to však nelze doporučit. Dno je zde bahnitě a voda mělká a velmi rašelinná. Je však rájem obojživelníků a vodního ptactva. Podivně zalomenou hráz posledního rybníka najdeme o 150 m níže a částečně po ní vede lesní cesta.

## Kornatický rybník (3,8 ha)

Tento průtočný rybník najdeme v rozlehlých lesích kozelského polesí. Nazývá se Kornatický, přestože leží na k. ú. obce Milínov. Obec Kornatice je totiž podstatně blíže, jen kilometr východně. Byl zbudován až v polovině 19. století v úzkém zalesněném údolí Kornatického potoka. Pozemky patřily k nebilovskému panství, které společně s panstvím Štáhlavy a Chocenice vlastnil v té době hrabě Arnošt Antonín František Valdštejn. Zasazoval se o rozvoj nových komunikací a průmyslu a také o zvelebování krajiny v duchu romantismu v okolí svého zámku Kozel u Štáhlav (2,5 km západně od rybníka). V lese přiléhajícím k zámeckému parku byly budovány nové cesty, vysazovány aleje, na nedaleké Mariině skále byl postaven vyhlídkový altán. Pod romanticky upravenou zříceninou hradu Lopaty byla postavena nová velká pila, která nahradila starou pilu pod hrází Neslívského rybníka. Nad pilou byl vykopán krátký náhon od Kornatického potoka s malým rybníkem. Ten měl však zcela nedostatečnou kapacitu vody, a proto byl o necelý kilometr výše, kde bylo údolí širší a spád potoka menší, vybudován nový rybník, který potřebu vody pro pilu vyřešil. Zároveň byl rybník uprostřed lesů oblíbenou zastávkou panstva při vyjíždkách po okolí zámku. Hladina rybníka bývala udržována výše než dnes a vodní plocha tak měla rozlohu 4,2 ha.

Po první světové válce směřovaly k rybníku nejprve výpravy skautských družin, později začaly v okolí vznikat první osady s jednoduchými chatami. K oblíbenosti místa velmi přispěla také železnice „Mirošovka“, vedoucí v těsné blízkosti rybníka. Pro chaty a výletníky byla zřízena i zvláštní zastávka Kornatice rybník. Oblíben je i dnes, u příjezdové cesty vzniklo parkoviště, upraven byl i vstup do vody na jihovýchodní straně.

## NÁVESNÍ RYBNÍKY

Název této kapitoly je vlastně nepřesný. Ano, malé rybníky často vznikaly přímo na návších, jednoduše proto, že návěs byla majetkem obce a k vodě měl proto přístup kdokoli. Představovaly zásobárnu vody, protože dostatek vody byl pro život vesnice nezbytný. Obecní půda ale nebyla jenom na návsi. Veřejné prostranství, na kterém mohl být zřízen rybník, mohlo ležet i u rozcestí cest nebo na okraji vsi, na obecní louce. Když tam byl zároveň vodní zdroj, tedy potok nebo alespoň studánka, mohl tam vzniknout rybník. Přesnější název pro ně by tedy mohl být „obecní rybníky“. Rybník náležející obci ale mohl být i velký, vzdálený od vsi někdy i několik kilometrů. Proto snad charakter rybníka, který sloužil k potřebě vody pro obyvatele vsi, lépe vystihuje zvolený název této kapitoly. Někdy se dá v návěsním rybníku koupat, téměř na všech se prohánějí kluci s hokejkami, když v zimě zamrznou.

Rybníky na návších tak nějak patří k naší romantické představě ideální vsi, nepochybně ovlivněné dětstvím, pohádkami a obrázky Josefa Lada. V okruhu kolem Plzně, popisovaném v této knize, jich najdeme desítky. Asi se nestanou hlavním cílem vašich výletů, ale určitě stojí za to se u nich na toulkách krajinou zastavit, zamyslet se nad jejich účelem a vychutnat si jejich krásu a kouzlo.



Rybník v Bušovicích



Chrástecký rybník v zimě



Rybník v Dýšíně



Rybník v Kyšicích



Rybník v Nebílovech



Rybník ve Štěnovickém Borku



Rybník v České Bříze

## KOUPALIŠTĚ A NÁDRŽE

Touha osvěžit se koupelí v horkém dni stála za zřízením koupaliště u většiny obcí, které nemají v blízkosti rybník vhodný ke koupání. Když vezmeme v úvahu, kolik dní v roce je opravdu horkých a kolik peněz a úsilí stálo a stojí vybudování a udržování koupaliště, je jejich počet vlastně obdivuhodný. Často za jejich zřízením stála i dobrovolná společná práce občanů, takže jejich hodnota je i společenská. Během léta se navíc obvykle stávají kulturním centrem obce. Některá jsou svým zasazením do krajiny opravdovými klenoty. Namátkou jmenujme koupaliště v Nové Huti nebo v Líních. Rozlohou (1,3 ha) zcela mimořádné je koupaliště v Rokycanech. Své kouzlo ale mají i malá obecní koupaliště, často sloužící zároveň jako požární nádrž místním dobrovolným hasičům. Příkladem může být koupaliště v Bukovci, nazývané místními něžně Plivátko.

Na rozdíl od návěsních rybníků se malá koupaliště v okolí města mohou stát v létě vděčným cílem vycházek a cyklovýletů, především pokud cestujeme s dětmi. Ano, máme sice Bolevák, Senečák, Kameňák..., ale proč nezkusit něco nového?



Koupaliště ve Štáhlavech



Koupaliště Plivátko v Plzni-Bukovci



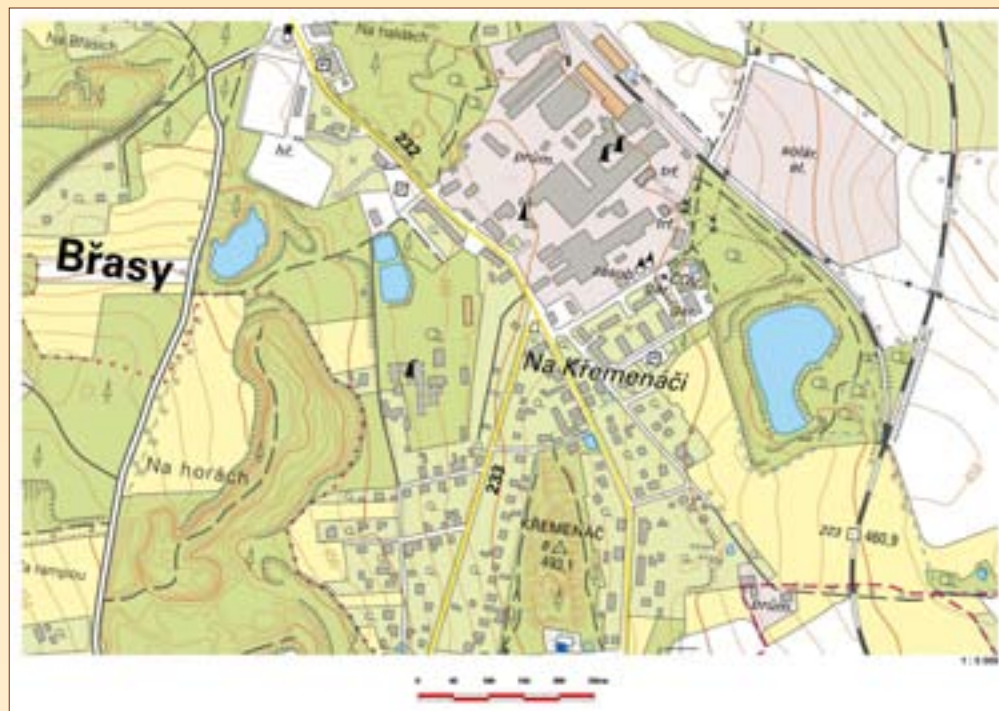
Koupaliště v Nové Huti

## JEZÍRKA

Do této kategorie můžeme zařadit všechny další drobné vodní plochy, které vznikly plánovitě, nejedná se však o zatopené lomy (oprámy), kterým je věnována následující kapitola. Jezírka najdeme především v parcích a zahradách. Od rybníků se mohou



Jezírko v Mlýnské strouze v Plzni



### Hlíňák (1,4 ha)

Tento zajímavý oprám s průzračně modrou vodou najdeme na východním okraji Břas, v místní části Na Křemenáči. Místní ho nazývají Hlíňák, protože se zde těžily hlíny pro keramický průmysl, který zde měl dlouhou tradici. Keramický závod J. D. Starcka vyráběl v 19. století chemicky odolnou kameninu, fasádní obklady a obkládačky. V sousedství stála také keramická továrna Ant. Kadlece. Dnes je oprám vhodný ke koupání.

Bříza a v roce zde 1882 zahájil těžbu a zároveň stavbu plavímy kaolinu. V létě se kopalo na povrchu, a když uhodily mrazy, těžilo se až v šedesátimetrové hloubce, odkud se surovina na povrch dopravovala koňskými potahy.

Při zpracování kaolinu vznikalo velké množství písku, kterého se rozhodl po přidání vhodných jílu využít k výrobě ohnivzdorných kamenů. Poptávka po tomto zboží vedla k výstavbě samostatné šamotky. Roku 1896 založil podnikatel za pomoci zahraničních odborníků keramické oddělení na výrobu dlaždic. Velké náklady na dovoz surového kaolinu vedly ke zřízení nové

### Hornobřízské oprámy

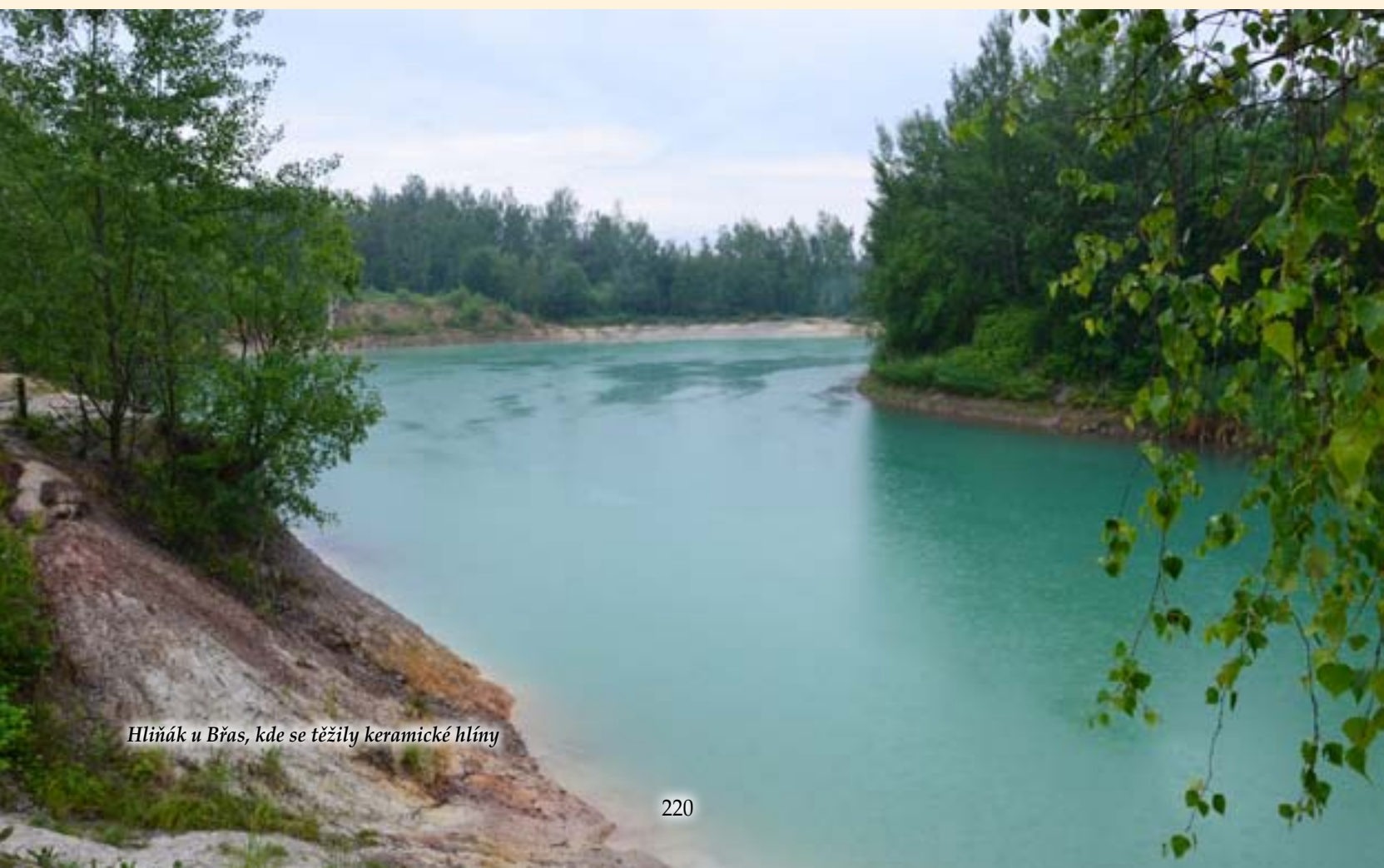
Při stavbě železnice z Plzně do Duchcova byla u Obory, Trnové a Horní Břízy objevena velká ložiska kaolinu, největší ve střední Evropě. Kaolin se tehdy používal jako surovina pro chemický a papírenský průmysl nebo pro výrobu keramiky i oblíbené šmolky. Jeho těžba byla u Horní Břízy zahájena v malém rozsahu roku 1877. Rokycanský velkopřemyslník a báňský odborník Johann Fitz (1834–1906) se dohodl s majitelem plaského velkostatku na pronájem pozemků v katastru obce Horní



Staré kaolinové oprámy v lesích severně od Horní Břízy

kaolinky přímo u ložiska. Fungovat začala roku 1893 a ke konci století měla již přes 500 zaměstnanců. Pro závodní úředníky dal vystavět kanceláře a byty, pro dělníky a mistry obytné domy, kantýnu, založil i závodní nemocenskou pokladnu. Hornobřízské

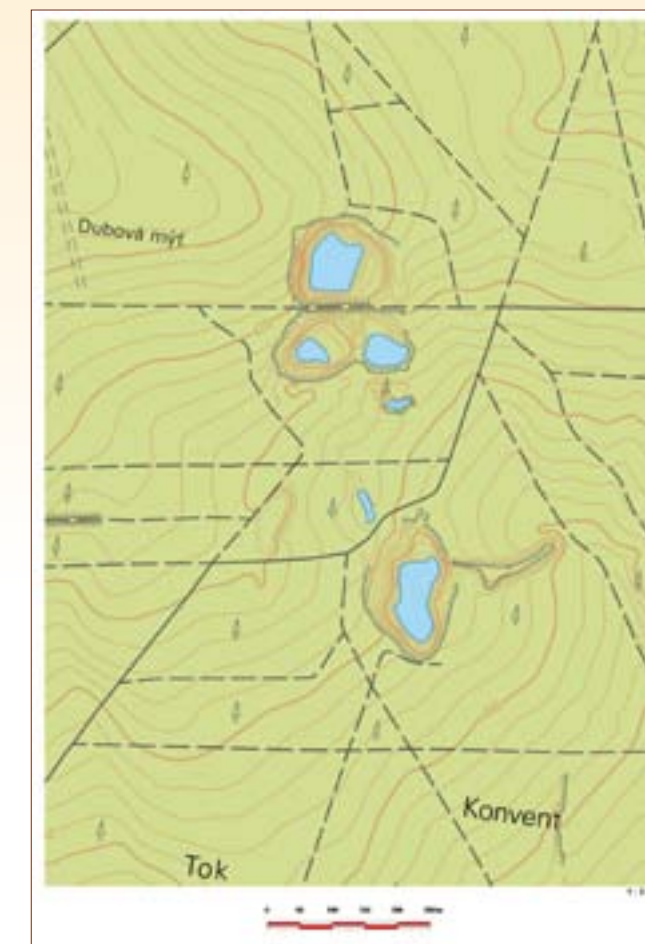
kaolinové doly patřily k největším v Evropě. U Horní Břízy se kaolin těží a zpracovává dosud. V okolí proto najdeme téměř desítku oprámů. Některé jsou dávno opuštěné a skryté v lesích, jiné stále slouží k plavení kaolinu.

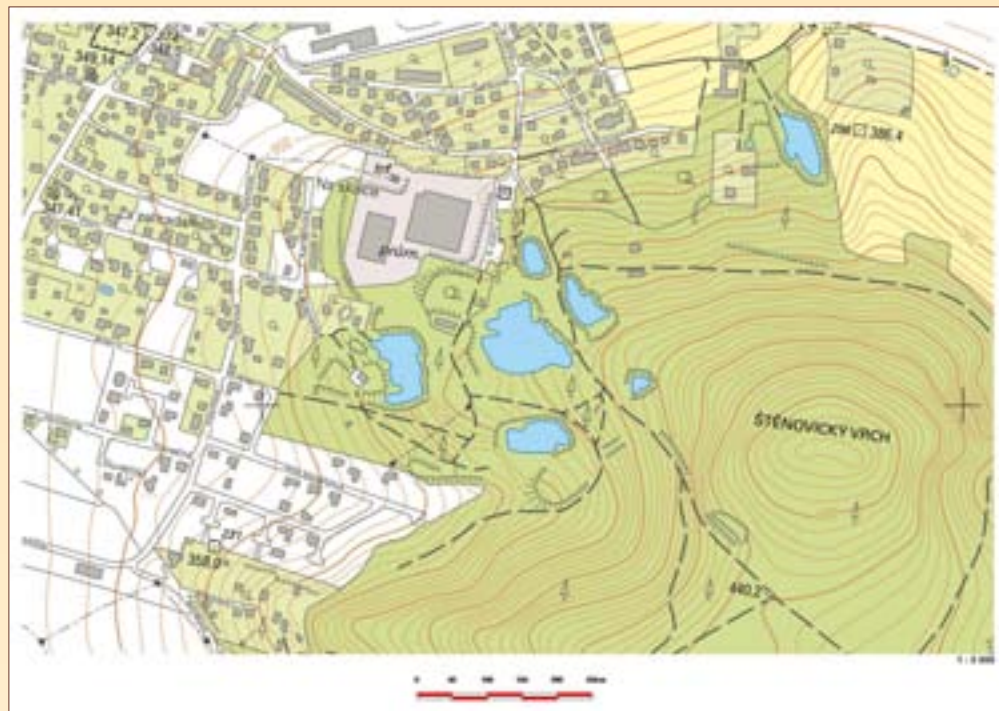


Hlíňák u Břas, kde se těžily keramické hlíny



Oprám u Kaolinky





velkých lomů, jejichž nájemci byli podnikatelé Kokoška, Šíp, Rádl, Hejret, Skružný, Salcman a Nechutný. V době konjunktury ve dvacátých letech 20. století zde pracovalo až 350 dělníků. Ti později vytvořili samostatné „Výrobní družstvo kamenických dělníků sídlem ve Štěnovicích“, které mělo některé lomy v nájmu. Postavení kameníků na Štěnovicku bylo za první republiky dosti obtížné, o čemž svědčí dochované zprávy o stávkách. Ve zdejších lomech krátce pracoval i pozdější „druhý dělnický prezident“ Antonín Zápotocký.

Vyráběly se zde portály, sloupky nebo obrubníky na vlaková nástupiště a také

povrchový výchoz má přibližně tvar elipsy zhruba ohraničené obcemi Štěnovice, Čížice, Předenice, Nebílovy a Losiná.

Největší lomy najdeme jižně od Štěnovic. Žula se zde začala těžit v roce 1873. Bylo to devět let poté, co zde nechal provádět první geologické průzkumy Antonín Starck, majitel štěnovického zámku. Do konce 19. století bylo u Štěnovic otevřeno sedm

dlažební kostky a kamenné desky na dláždění především plzeňských ulic. Rovněž regulace řek Radbuzy a Mže je ze štěnovické žuly. Obkládaly se jí také veřejné budovy, školy a úřady. Zdejší žula putovala ale i do Prahy, projít se po ní můžeme například na nádvořích Pražského hradu. Intenzivní těžba pokračovala i po druhé světové válce. V posledním, největším lomu skončila



Velký štěnovický oprám



Menší oprám vhodný ke koupání



### Vranovické jezero (1,4 ha)



až v roce 2007 a od té doby se lom proměnil v největší oprám (0,8 ha). Také dalších pět lomů je zatopených, některé jsou oplocené a nepřístupné. Jeden je vhodný ke koupání.

Oprám zvaný Vranovické jezero najdeme na východním konci obce Vranovice nedaleko Břas. Krajina je zde poznamenána těžbou kvalitního černého uhlí, které se zde dobývalo již od první poloviny 17. století. Ale až na počátku 19. století nastal rozmach systematického dobývání uhlí za použití modernějších metod. Dobývání uhlí v břaské pánvi bylo ukončeno v roce 1969, avšak během dvou staletí intenzivní těžby zde vzniklo mnoho odklízů povrchových dolů a hald hlušiny. Těžba znamenala okolí i četnými poklesy a propady, které stojí i za vznikem Vranovického jezera. S vodní plochou se tu ovšem nepočítalo. Ještě v roce 1957 si členové TJ Sokol Vranovice vybudovali v odklizu mezi haldami v místě zvaném podle náletových porostů „V Břízkách“ fotbalové hřiště.



*Roudenské prameny bývaly pro zásobování města kvalitní pitnou vodou velmi důležité*

Některé studánky a prameny byly pro obyvatele Plzně zvláště důležité. Na prvním místě bychom měli určitě připomenout roudenské prameny v údolí Košuteckého potoka za kostelem Všem Svatých. Byly využívány dávno před založením města. Určitě již před 12 000 lety, kdy nad nimi stávala osada, odkrytá

v letech 1977–1979 před stavbou fakultní nemocnice. I když měli později plzeňští měšťané vlastní studny, stejně rádi chodili za dobrou pramenitou vodou. Roudenské prameny totiž plnily i společenskou funkci. Byly místem setkávání, a než natekla voda do věder a džbánů, bylo možné probrat veškeré novinky a drby.



*Kopecského pramen stál u vzniku Lochoťských lázní*



*Podoba Kopecského pramene v roce 1909*



*Studánka Viktorka v údolí Radčického potoka*



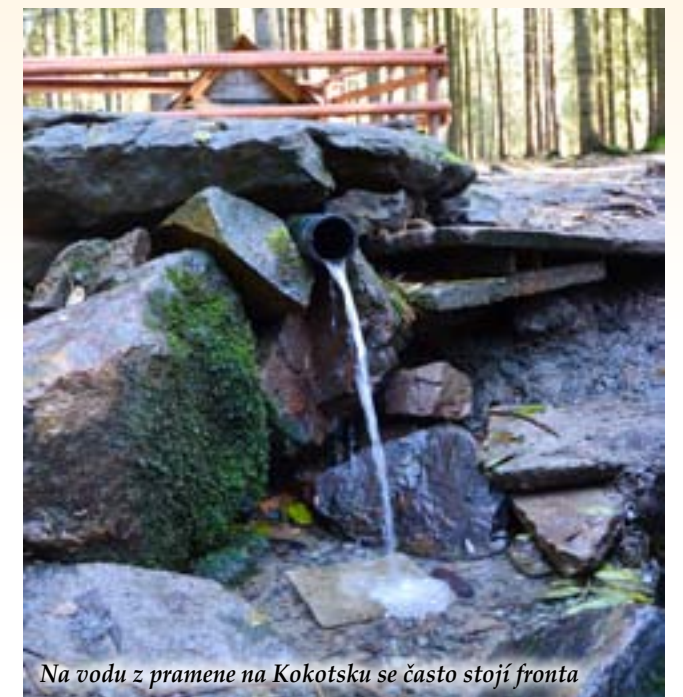
*Studánka Čumperka*

O roudenských pramenech se hovoří v roce 1459, kdy u nich někteří měšťané pod vedením Jana Krávy připravovali vzpouru proti vedení města. Na konci 18. století byl od pramenů vybudován gravitační vodovod do města. Cestu si zkracoval tunelem pod vrchem s kostelem Všem Svatých. Později vyrostla u pramenů osada, zvaná Amerika, ve které žilo v 19 domech až 150 obyvatel. Poslední se musely vystěhovat v roce 1979 před demolicí osady v souvislosti se stavbou fakultní nemocnice. V posledních letech bylo okolí pramenů upraveno do důstojnější podoby, kterou si díky svému významu a bohaté historii nepochybně zaslouží.

Neměli bychom zapomenout ani na železitý pramen nad Lochoťnem, známý dnes pod názvem Kopeckého pramen. Dnes najdeme v areálu nemocnice Privamed jen prameniště s lavičkou a k němu vedoucí dřevěný povalový chodník. Dříve tu však bývalo pořádně rušno. Léčivou sílu vody objevil již plzeňský lékař Bernard Říha (1740–1794), v roce 1833 zde pak purkmistr Matěj Kopecký nechal vybudovat lázně. Nad pramenem stála kamenná kolonáda, níže pak lázeňské budovy s parkem. Voda se používala jak pro pitné kúry, tak i pro koupele. Lázeňský provoz se však příliš nerozvinul, a tak v roce 1849 vše odkoupil Měšťanský pivovar, který se o pramen i lázeňské budovy další století staral. Lázně sice již nefungovaly, ale park s restaurací



*Podobně upravených studánek jako je tato (na Barborce u Netunic) najdeme v okolí Plzně desítky*



*Na vodu z pramene na Kokotsku se často stojí fronta*